BY-NC-ND

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2017, 24(1), p. 89–110.

VAIKO IŠVEŽIMAS IŠ LIETUVOS: TEISINIS REGULIAVIMAS IR PRAKTIKA

Dr. Gediminas Sagatys

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: sagatys@mruni.eu

Odeta Intė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės institutas

Mediacijos ir darnaus ginčų
sprendimo laboratorija
Elektroninis paštas: odeta.inte@gmail.com

Pateikta 2017 m. sausio 2 d., parengta spaudai 2017 m. balandžio 24 d.

DOI: 10.13165/JUR-17-24-1-05

Santrauka. *Straipsnyje analizuojami Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimai, susiję su tėvų teisėmis ir pareigomis sprendžiant dėl vaiko išvežimo iš Lietuvos, taip pat Lietuvos teismų praktika ir užsienio valstybių teisinis reguliavimas. Specialių normų, reglamentuojančių abiejų tėvų ir vaiko interesų derinimo procedūras sprendžiant vaiko išvykimo su vienu iš tėvų iš Lietuvos klausimą, įtvirtinimas nuo 2017 m. sausio 2 d. įsigaliojusiame CK pakeitimo įstatyme turėtų sudaryti prielaidas išvengti skaudžių vaiko teisės į šeimos ryšius pažeidimų, didinti asmenų pasitikėjimą*

© Mykolo Romerio universitetas, 2017
© Mykolas Romeris University, 2017
ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online)
http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/
http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/

valstybe ir teise. Atsižvelgiant į skirtingą teismų praktiką, straipsnyje pateikiami siūlymai, padėsiantys spręsti bylas dėl vaiko išvežimo iš Lietuvos, užkirsti kelią galimam neteisėtam vaiko išvežimui. Aiškesnis su vaiko išvežimu iš Lietuvos susijusių klausimų teisinis reglamentavimas turėtų padėti užkirsti kelią galimiems neteisėtiems vaiko išvežimams, vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo teisės pažeidimui bei veiksmingiau spręsti tarptautinio vaikų grobimo bylas, užtikrinti geriausius vaiko interesus – apsaugoti jį nuo galimos žalos neteisėto išvežimo atveju.

Straipsnyje daugiausiai naudojami sisteminės ir lyginamosios analizės metodai.

Reikšminiai žodžiai: *vaiko išvežimas, leidimas išvežti vaiką, neteisėtas vaiko išvežimas, kartu negyvenančio tėvu sutikimas.*

Įvadas

Neteisėtas vaiko išvežimas į kitą valstybę yra paplitęs mūsų laikų fenomenas. Europos Komisijos duomenimis, 2012 m. buvo apie 1900 neteisėtai išvežtų vaikų[1]. Ši problema ypač aktuali Lietuvai, nes atsidarius valstybės sienoms išaugusi žmonių migracija palietė daugelį šeimų. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Tarnyba) duomenimis, pastebimas žymus prašymų dėl neteisėtai išvežtų ar laikomų vaikų grąžinimo skaičiaus didėjimas: 2013 metais Tarnyboje gautas 31 prašymas dėl vaikų, galimai neteisėtai išvežtų ir (ar) laikomų užsienio valstybėse, grąžinimo į Lietuvą bei 8 prašymai dėl galimai neteisėtai į Lietuvą įvežtų vaikų grąžinimo, 2014 metais – atitinkamai 29 ir 8 prašymai, o 2015 metais – net 45 ir 18 tokių prašymų[2].

Siekiant apsaugoti vaiko interesus ir nustatyti valstybių narių pareigą užtikrinti sparčios neteisėtai į užsienio valstybę išvežto ar ten laikomo vaiko grąžinimo į nuolatinę gyvenamąją vietą procedūras, 1980 m. spalio 25 d. buvo priimta Konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų (toliau – 1980 m. Hagos konvencija, Konvencija). Ši konvencija apibrėžia kriterijus, kuriais vadovaujantis nustatoma, kada vaiko išvežimas ar laikymas kitoje valstybėje pripažįstamas neteisėtu, reglamentuoja tvarką, skirtą užtikrinti greitą vaiko sugrąžinimą į jo nuolatinę gyvenamąją vietą, taip pat užtikrinti teisės matytis su vaiku apsaugą.

---

1 Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction (recast). {SWD(2016) 207}{SWD(2016) 208}, [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-17]. <http://ec.europa.eu/justice/civil/files/family-matters/brussels2_regulation_en.pdf>.

2 Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 metų veiklos ataskaita. 2016-03-31. Nr.5-1, p.163., [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-16]. <http://www.vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2015_ataskaita_galutine_2.pdf>.

Dar platesnis teisinių priemonių, skirtų kovoti su neteisėtu vaikų išvežimu ar laikymu, ratas numatytas 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamente (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (toliau – Reglamentas). Reglamentas numato, kad vaiko grąžinimas turėtų būti užtikrinamas nedelsiant ir šiuo tikslu ir toliau turėtų būti taikoma 1980 m. Hagos konvencija, papildoma šio Reglamento nuostatomis. Neabejotinai svarbiausia iš tokių papildančių nuostatų laikytinas Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalyse įtvirtintas teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybės, į kurią vaikas buvo neteisėtai išvežtas ar kurioje laikomas, teismui priėmus nutartį dėl vaiko negrąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnį, valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismui suteikiama galimybė apsvarstyti vaiko globos klausimą, o šio pastarojo teismo vėlesnis sprendimas, reikalaujantis grąžinti vaiką, yra vykdomas nereikalaujant jo skelbti vykdytinu ir be galimybės ginčyti jo pripažinimą, jei tas teismo sprendimas buvo patvirtintas teismo išduotu pažymėjimu.

Pažymėtina, kad siekiant pasinaudoti 1980 m. Hagos konvencijos ir (ar) Reglamento teikiamomis galimybėmis pirmiausia būtina nustatyti, ar vaiko išvežimas ar laikymas kitoje valstybėje laikytinas *neteisėtu* – t. y., ar susiklosčiusi situacija kvalifikuotina kaip vaiko grobimas. 1980 m. Hagos konvencija ir Reglamentas vaiko išvežimo ar laikymo neteisėtumą sieja su *globos teisių* pažeidimu, jei išvežimo ar negrąžinimo metu globos teisėmis buvo faktiškai naudojamasi drauge ar jų su niekuo nesidalijant. *Globos teisių* kategorija apibrėžiama kaip apimanti *teisę rūpintis vaiku, visų pirma, teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą* (Konvencijos 5 straipsnio a punktas), arba *teises ir pareigas, susijusias su vaiko priežiūra, ypač teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą* (Reglamento 2 straipsnio 9 punktas). *Globos teisių* turėtojai ir šių teisių turinys nustatomas pagal valstybės, iš kurios vaikas buvo išvežtas ar į kurią negrąžintas, įstatymą, teismo ar administracinės institucijos sprendimą, arba pagal susitarimą, turintį teisinę galią pagal tos valstybės įstatymus (Konvencijos 3 straipsnio 2 dalis). Tai reiškia, kad nors 1980 m. Hagos konvencijoje ir Reglamente *globos teisės* apibrėžtos autonomiškai (nesiejant jų su globos teisių samprata pagal kurios nors valstybės nacionalinę teisę), nustatant *globos teisių turėtojus* Konvencijos ir Reglamento prasme svarbus, be kita ko, tėvų ir vaikų tarpusavio santykių, įskaitant tėvų teisių ir pareigų sprendžiant dėl vaiko gyvenamosios vietos, teisinis reglamentavimas nacionalinėje teisėje.

Nuo 2017 m. sausio 2 d. įsigalioja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.174 straipsnio 3 dalis papildymas[3], kuriuo aiškiau apibrėžiamos tėvų teisės ir pareigos sprendžiant dėl vaiko išvežimo iš Lietuvos Respublikos. Kartu pažymėtina, kad šie klausimai jau gerokai anksčiau buvo tapę teisminių ginčų objektu.

3 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.43, 3.48, 3.53, 3.59, 3.64, 3.65, 3.76, 3.156, 3.157, 3.163, 3.169, 3.170, 3.174, 3.175, 3.178, 3.184 ir 3.190 straipsnių pakeitimo įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-17]. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2e99ff80442211e6bd3bfefc575ccac4 >.

Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje analizuojama teismų praktikos nagrinėjamoje srityje raida, naująjį teisinį reguliavimą nulėmę veiksniai, bandoma pažvelgti į ateitį, prognozuojant klausimus, kurie gali iškilti jį taikant.

1. Vaiko išsivežimas iš Lietuvos: tėvų teisės ir pareigos

Remiantis 1980 m. Hagos konvencijos 3 straipsnio 1 dalimi, vaiko išvežimas ar laikymas laikomas neteisėtu, jei: a) pažeidžiamos globos teisės, suteiktos asmeniui, institucijai ar kitai organizacijai atskirai ar kartu, pagal valstybės, kurioje vaikas nuolat gyveno prieš pat jį išvežant ar laikant, įstatymus; ir b) jei išvežimo ar laikymo metu tomis teisėmis buvo kartu ar atskirai naudojamasi arba būtų buvę naudojamasi, jei vaikas nebūtų išvežtas ar laikomas. Pagal Konvencijos 5 straipsnį globos teisės apima teisę rūpintis vaiku, visų pirma teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. Iš esmės analogiškai vaiko neteisėtas išvežimas ar laikymas apibrėžiamas ir Reglamente[4].

Taigi, norint taikyti 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento nuostatas, pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, ar pagal nacionalinę teisę vienas iš tėvų turi teisę vienasmeniškai (be kito tėvo ar motinos sutikimo) spręsti dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo. Ar tokią teisę turi tas tėvas (motina), su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta? Ar tokia teisė gali būti suteikiama specialiu teismo sprendimu? Nurodyti klausimai nėra paprasti, nes gana ilgą laiką pozityvioji teisė į juos nepateikė tiesioginio atsakymo. Kadangi šis teiginys iš pirmo žvilgsnio gali sukelti abejonių, atsižvelgiant į Vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei, tvarkos aprašą[5] (toliau – Aprašas), pirmiausia pabandysime pagrįsti jį.

Remiantis Aprašu, į valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei, vaikas gali *laikinai* išvykti su bet kuriuo iš tėvų – t. y. nereikalaujama pateikti antrojo tėvo (motinos) sutikimo. Aprašas pateikia *laikino* vaiko išvykimo sąvoką, siedamas ją su vaiko gyvenamosios vietos deklaravimu. Pagal Aprašo 3 punktą vaiko laikinas išvykimas – Lietuvos Respublikoje gyvenančio vaiko išvykimas į užsienio valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei, kai nedeklaruojama kita vaiko gyvenamoji vieta Lietuvos Respubli-

4 Reglamento (EB) Nr. 2201/2003 2 straipsnio 11 dalyje apibrėžta, kada vaiko išvežimas ar negrąžinimas laikomas neteisėtu: a) jei tuo pažeidžiamos globos teisės, įgytos teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu pagal valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta iki išvežimo ar negrąžinimo, teisę; ir b) jei išvežimo ar negrąžinimo metu globos teisėmis buvo faktiškai naudojamasi drauge ar jų su niekuo nesidalijant arba jomis taip būtų naudojamasi išvežimui ar negrąžinimui. Pagal Reglamentą laikoma, kad globos teisėmis buvo faktiškai naudojamasi drauge, kai pagal teismo sprendimą ar įstatymų nustatyta tvarka vienas tėvų teisių turėtojas negali spręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo.

5 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. 414 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 28 d. nutarimo Nr. 302 „Dėl vaiko išvykimo į užsienio valstybes tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo“ // Žin., 2007, Nr. 49–1895.

kos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo (toliau – GVDĮ) nustatyta tvarka. Remiantis GVDĮ 13 straipsnio 3 dalimi, asmenys, išvykstantys iš Lietuvos Respublikos ilgiau kaip 6 mėnesiams, deklaruoja gyvenamosios vietos pakeitimą ne anksčiau kaip 7 darbo dienos iki išvykimo. Tai reiškia, kad jei tėvas (motina), ketinantis išvykti su vaiku iš Lietuvos į valstybę, nepriklausančią Šengeno erdvei, ilgesniam nei šešių mėnesių laikotarpiui deklaruoja apie savo ir (ar) vaiko gyvenamosios vietos pakeitimą, išvežti vaiką jis gali tik turėdamas kito tėvo (motinos) rašytinį sutikimą. Ši taisyklė taikoma abiem tėvams, nepriklausomai nuo to, su kuriuo iš jų teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta. Tačiau jei tokie duomenys nedeklaruojami – išvykimas Aprašo prasme formaliai laikomas laikinu, todėl valstybės sienos apsaugos institucijos formaliai lyg ir neturi teisinio pagrindo uždrausti vienam iš tėvų išvežti vaiką iš Lietuvos be kito tėvo (motinos) sutikimo.

Duomenų apie gyvenamosios vietos pasikeitimą deklaravimas priklauso nuo tokius duomenis pagal įstatymą privalančio deklaruoti asmens valios. Nors Administracinių nusižengimų kodekso 530 straipsnyje numatyta atsakomybė už gyvenamosios vietos deklaravimo duomenų nepateikimą deklaravimo įstaigai ar melagingų deklaravimo duomenų pateikimą, numatytos sankcijos nėra didelės (įspėjimas arba bauda nuo dešimt iki keturiolikos eurų), todėl vargu ar jos pajėgios atgrasinti tėvą (motiną), ketinančius išvežti vaiką iš Lietuvos ilgesniam nei 6 mėnesių laikotarpiui be kito tėvo (motinos) žinios ir (ar) sutikimo, to nedaryti prieš tai nedeklaravus vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo. Tai reiškia, kad Apraše nustatytos tvarkos, pagal kurią išvežant vaiką ilgesniam nei 6 mėnesių laikotarpiui, būtinas abiejų tėvų sutikimas, laikymasis iš esmės priklauso nuo išvykti ketinančio tėvo (motinos) sąžiningumo.

Aprašas tiesiogiai nereglamentuoja vaiko *nuolatinio* išvykimo į valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei, tvarkos, taip pat vaiko išvykimo (nei nuolatinio, nei laikino) į valstybes, priklausančias Šengeno erdvei, tvarkos. Aprašas nepateikia nuolatinio vaiko išvykimo sąvokos, tačiau, atsižvelgiant į Apraše pateiktą laikino išvykimo sąvoką, matyti, kad nuolatiniu vaiko išvykimu laikomas išvykimas, kai pagal GVDĮ yra privaloma deklaruoti apie vaiko gyvenamosios vietos pakeitimą. Darytina prielaida, kad Aprašo rengėjai laikėsi pozicijos, jog vaiko nuolatinis išvykimas į valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei, galimas tik esant abiejų tėvų sutikimui, o vaiko išvykimas į Šengeno erdvės valstybes apskritai nėra ribojamas.

Manytume, kad Apraše įtvirtintas teisinis reglamentavimas, nors galimai ir pateisinamas valstybės sienų kontrolės požiūriu, neturi nieko bendro su įstatymuose įtvirtintu tėvų ir vaikų tarpusavio teisių ir pareigų, įskaitant tėvų teisių ir pareigų sprendžiant dėl vaiko išvežimo iš Lietuvos, teisiniu reglamentavimu. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime nurodė, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja visų teisės aktų hierarchiją ir neleidžia poįstatyminiais teisės aktais reguliuoti santykių, kurie turi būti reguliuojami tik įstatymu, taip pat nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatyme, nebūtų

grindžiamas įstatymais[6]. Pažymėtina, kad Aprašu, kaip poįstatyminiu teisės aktu, apskritai negali būti reglamentuojami civilinės prigimties tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, įskaitant santykius, susijusius su tėvų teisėmis sprendžiant dėl vaiko išvykimo iš Lietuvos. Šiuos santykius reglamentuoja CK III knyga „Šeimos teisė" (CK 3.1 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar kitos valstybės institucijos gali priimti teisės aktus šeimos teisės klausimais tik šio kodekso ar kitų įstatymų nustatytais atvejais ir apimtimi (CK 3.2 straipsnio 2 dalis). Aprašas yra administracinės teisės aktas, skirtas valstybės institucijų santykiams su fiziniais asmenimis reglamentuoti, o ne privatinės prigimties civilinės teisės reglamentuojamų santykių dalyvių teisėms ir pareigoms nustatyti. Todėl darytina išvada, kad Aprašu negali būti vadovaujamasi sprendžiant dėl tėvų *globos teisių* apimties (*inter alia*, tėvų teisių ir pareigų sprendžiant dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo) ir naudojimosi jomis 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme.

CK normų sisteminė analizė sudaro pagrindą spręsti, kad Lietuvos teisėje vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos yra grindžiamos vaiko kilme, kurią patvirtinus automatiškai atsiranda *tėvų valdžia*. Taigi, asmens buvimas vaiko gimimo liudijime grafoje „tėvas" arba grafoje „motina" yra iš esmės vienintelė prielaida šio asmens *tėvo (motinos) valdžiai* vaiko atžvilgiu atsirasti. Toks teisinis reguliavimas skiriasi nuo kai kurių Vakarų Europos valstybių teisinių sistemų, kuriose tėvo (motinos) teisinis ryšys su vaiku grindžiamas teise į *vaiko globą* (child custody – angl.) – t. y. teisine samprata, kuri Lietuvos teisėje reiškia ne tėvų teises ir pareigas vaiko atžvilgiu, bet *be tėvų globos* likusio vaiko priežiūrą[7].

Remiantis CK 3.156 straipsniu, tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Tėvai turi lygias teises ir lygias pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. CK 3.160 straipsnis reglamentuoja tėvų valdžios pabaigos atvejus. Pagal jį tėvų teisės ir pareigos baigiasi vaikui sulaukus pilnametystės ar tapus veiksniam. Tam tikrais atvejais, atsižvelgiant į vaiko interesus, tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota arba vaikas gali būti atskirtas nuo tėvų šios knygos nustatyta tvarka. Tai reiškia, kad nesant nė vieno iš pirmiau nurodytų aplinkybių, tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Remiantis CK 3.169 straipsnio 1–2 dalimis, kai tėvas ir motina gyvena

6 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-03]. < http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta198/content >.

7 Skiriamos vaiko laikinoji globa ir nuolatinė globa. Vaiko laikinoji globa (rūpyba) – laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje. Vaiko laikinosios globos (rūpybos) tikslas – grąžinti vaiką į šeimą (CK 3.253 straipsnis). Nuolatinė globa (rūpyba) nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, ir jų priežiūra, auklėjimas, teisių bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos (rūpybos) institucijai (CK 3.256 straipsnis).

skyrium, vaiko gyvenamoji vieta nustatoma tėvų susitarimu. Jei kyla ginčas tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, vaiko gyvenamoji vieta teismo sprendimu nustatoma su vienu iš tėvų. Išdėstytos normos sudaro pagrindą teigti, kad nuspręsti dėl vaiko išvykimo nuolatiniam gyvenimui iš Lietuvos gali tik abu tėvų valdžios turėtojai bendru sutarimu, o tokio sutarimo nesant – tarp tėvų valdžios turėtųjų kilęs ginčas spręstinas teisme. Tai reiškia, kad pagal nacionalinį teisinį reglamentavimą *globos teisių* turėtojais 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme laikytini abu tėvai, kurių valdžia nėra apribota įstatymų nustatyta tvarka.

Gana ilgą laiką Lietuvos teismams kildavo problemų sprendžiant klausimą, ar *globos teises* 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme abu tėvai išlaiko ir po to, kad teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su vienu iš jų. CK 2.14 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad, jeigu nepilnamečio fizinio asmens tėvai neturi bendros nuolatinės gyvenamosios vietos, nepilnamečio nuolatine gyvenamąja vieta laikoma to iš tėvų, su kuriuo nepilnametis daugiausia gyvena, nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu teismas nėra nustatęs nepilnamečio gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų. Šios normos loginė konstrukcija iš pirmo žvilgsnio gali sudaryti įspūdį, kad, teismui nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, pastarasis įgyja teisę vienasmeniškai spręsti, kur gyvens vaikas, o ši teisė apima teisę ne tik laisvai kilnotis su vaiku Lietuvoje (t. y. keisti vaiko gyvenamąją vietą Lietuvoje), bet ir išvykti iš Lietuvos kartu su vaiku nuolatiniam gyvenimui į užsienį (t. y. keisti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą). Maža to – minėtą įspūdį sustiprina ir tai, kad teismo sprendimas nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų nereiškia, kad vaiko gyvenamoji vieta susiejama su konkrečiu adresu, nes Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje konstatuota, kad teismo sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo paskirtis yra nustatyti ne *kur*, o *su kuo* gyvens vaikas[8].

Tikėtina, kad būtent CK 2.14 straipsnio 2 dalies norma ir pirmiau nurodyta LAT praktika sudarė prielaidas formuotis tokiai apeliacinės instancijos (apygardų) teismų praktikai, pagal kurią tėvo (motinos), su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, teisė išvežti vaiką iš Lietuvos nuolatiniam gyvenimui (bent jau į Europos Sąjungos valstybes) buvo laikoma iš esmės neribota. Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismas 2009 m. spalio 7 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2S-1368-370/2009, spręsdamas klausimą dėl motinos teisės išvykti nuolat gyventi su vaiku iš Lietuvos,

8 LAT 2001 m. gegužės 14 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-595/2001, konstatavo, kad „teismas, išsprendęs ginčą dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, rezoliucinėje teismo sprendimo dalyje turi nurodyti, su kuriuo iš tėvų nustatoma nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta, nenurodant konkretaus gyvenamosios vietos adreso. (...) Ginčo esmė – su kuriuo iš tėvų turėtų gyventi nepilnametis vaikas atsižvelgiant į jo interesus. Teismas, spręsdamas tokį ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų turi gyventi vaikas. Nors vertinant buitines tėvų ir vaikų gyvenimo sąlygas yra atsižvelgiama į tuo metu esančias konkrečias tėvų gyvenamosios vietos, t. y. namo, buto, kambario sąlygas, tačiau tai nereiškia, jog nustačius nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, konkreti jo gyvenamoji vieta turi būti būtent ta, kurioje tėvas gyveno ginčo sprendimo metu“.

konstatavo: „Ta aplinkybė, kad santuokos nutraukimo ir sutarties dėl pasekmių patvirtinimo metu (sutartimi vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su motina, ieškovė neįsipareigojo nekeisti gyvenamosios vietos ar keitimą derinti su atsakovu – aut.) ieškovė gyveno Lietuvoje, neapribojo jos konstitucinių teisių laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą tiek Lietuvoje, tiek už Lietuvos ribų. Šios teisės negali būti varžomos kitaip, kaip tik įstatymu ir jeigu tai būtina valstybės saugumui, žmonių sveikatai apsaugoti, taip pat vykdant teisingumą (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 32 str.)“[9].

Motinos, su kuria teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, teisę išvykti su vaiku iš Lietuvos analogiškai aiškino ir Vilniaus apygardos teismas 2011 m. gruodžio 20 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 2A-2573-560/2011: „(1980 m. Hagos) Konvencijos 5 str. taip pat teigiama, kad globos teisė pagal Konvenciją apima teisę rūpintis vaiku, visų pirma teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. 2004-04-29 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB „Dėl Europos Sąjungos Piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje“ ir 1968-10-15 Tarybos reglamentas Nr. 1612/68 „Dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje“ bei kiti Europos sąjungos kompetentingų institucijų priimti norminiai aktai suteikia teisę Lietuvos piliečiui (kaip Europos Sąjungos piliečiui) laisvai judėti, apsigyventi (ir iš dalies dirbti) savo pasirinkimu be jokių suvaržymų kitoje Europos Sąjungos valstybėje. Tokią teisę turi ir kiti piliečio šeimos nariai. Kaip minėta, Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2009-11-11 įsiteisėjusiu sprendimu šalių mažamečio sūnaus gyvenamoji vieta buvo nustatyta kartu su atsakove A. V. jos gyvenamojoje vietoje. Atsakovė A. V. kartu su sūnumi 2011-02-07 išvyko iš Lietuvos ir šiuo metu gyvena bei dirba kitoje Europos sąjungos valstybėje – Didžiojoje Britanijoje. Dėl aukščiau išdėstyto teisinio reglamentavimo bei nustatytų faktinių aplinkybių darytina išvada, kad atsakovė su sūnumi į kitą Europos sąjungos valstybę išvyko teisėtai, nepažeidžiant norminių teisės aktų reikalavimų“[10].

Atkreiptinas dėmesys, kad pirmiau nurodytose Klaipėdos apygardos teismo ir Vilniaus apygardos teismo bylose nebuvo tiesiogiai sprendžiami klausimai dėl vaiko grąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvenciją: abiejose bylose vaiko išvežimo iš Lietuvos teisėtumas buvo vertinamas išimtinai tėvų ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo tikslu[11]. Visgi, jose naudojama teisinė argumentacija galėjo sudaryti įspūdį, kad pagal

9 Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1368-370/2009.

10 Vilniaus apygardos teismo 2011 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-2573-560/2011.

11 Kasacinio teismo praktikoje laikomasi pozicijos, kad asmens didesnis geranoriškumas, užtikrinant vaiko bendravimą su skyrium gyvenančiu tėvu, polinkis ne tik savo nuožiūra priimti sprendimus vaiko gyvenimo klausimais gali būti svarus argumentas, nustatant vaiko gyvenamąją vietą būtent su šiuo asmeniu. Tokios aplinkybės kaip įvykęs procesas dėl vaiko grąžinimo 1980 m. spalio 25 d. Hagos konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų kontekste leidžia daryti išvadą apie tėvo (motinos) tam tikrą neatsakingumą, savanaudiškumą ir vaiko geriausių interesų (bendrauti, matytis su abiem tėvais) užtikrinimo ignoravimą, bendradarbiavimo su skyrium gyvenančiu tėvu stoką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-455/2014). Teismo sprendimu ir vaiko teisių apsaugos tarnybos

Lietuvos nacionalinę teisę tėvas (motina), su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, turi teisę vienasmeniškai nuspręsti dėl vaiko perkėlimo (gyvenamosios vietos pakeitimo) be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo. Toks aiškinimas, savo ruožtu, reikštų, kad teismui nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, skyrium gyvenantis tėvas (motina) 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme netenka *globos teisių* ir tai atvertų kelią tėvui (motinai), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, laisvai kilnotis tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų. Ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos pralaimėjęs tėvas (motina) neturėtų teisės reikalauti pripažinti vaiko išvežimą iš Lietuvos neteisėtu ir jį grąžinti pagal 1980 m. Hagos konvenciją ir Reglamentą.

Vargu ar galima teigti, kad toks teisės aiškinimas laikytinas geriausiai užtikrinančiu vaiko interesus. Dėl išaugusios migracijos reiškinys, kai tėvas (motina), su kuriuo Lietuvos teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, išvyksta nuolatiniam gyvenimui į užsienį kartu su vaiku, nepaisydamas kito tėvo (motinos), gyvenančio Lietuvoje, nuomonės, vis labiau tampa įprastu. Taip vaiko ir Lietuvoje liekančio tėvo (motinos) ryšiui iškyla rimtas pavojus, nes atstumo nulemti tokio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku kaštai tiesioginio bendravimo galimybę smarkiai sumažina, o kartais ir apskritai padaro tik teorine. Dažnai situacijos, kai skyrium gyvenantis tėvas (motina) pastatomas prieš faktą, o ankstesniu teismo sprendimu nustatyta bendravimo su vaiku tvarka likdavo aktuali tik „popieriuje" – išvežus vaiką už tūkstančio kilometrų vienintelis būdas reguliariai bendrauti neretai lieka telefonas arba internetas. Akivaizdu, kad toks bendravimas negali pakeisti vaikui svarbaus tiesioginio bendravimo, prisilietimo, galimybės dalytis bendrais išgyvenimais ir įspūdžiais. Vienintelė tokio tėvo (motinos) teisių gynybos priemonė tokiu atveju liktų kreipimasis į teismą dėl vaiko gyvenamosios vietos arba bendravimo tvarkos pakeitimo, tačiau atsižvelgiant į konservatyvią teismų praktiką dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo[12] ir į bylinėjimosi trukmę, toks pažeistų teisių gynimo būdas neatrodo veiksmingas.

---

nustatytos bendravimo su vaiku tvarkos nesilaikymas, vaiko išvežimas be kito tėvo (motinos) žinios į užsienio šalį laikomos teisiškai reikšmingomis aplinkybėmis sprendžiant dėl tėvo teisių įgyvendinimo priešingai vaiko interesams (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2013).

12 LAT 2006 m. gegužės 10 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-320/2006 konstatavo, kad „Sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, būtina įvertinti aplinką, kurioje vaikas gyvena teismo sprendimo priėmimo momentu, jos tinkamumą vaiko vystymuisi ir nustatyti, ar yra būtinas vaiko interesams šios aplinkos keitimas. Aplinkos keitimas vaikui padaro tam tikrą socialinę, psichologinę žalą, sukelia emocinių išgyvenimų. Tarptautinės ir nacionalinės teisės normos užtikrina vaiko šeimos aplinkos apsaugą ir nesant būtino reikalingumo bei aiškaus, pakankamo pagrindo, nenumato vaiko šeimos aplinkos keitimo net ir tais atvejais, kai vaikui aplinka buvo sukurta pažeidžiant tam tikrus teisės normų reikalavimus (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. sausio 12 d. sprendimas byloje Mihailova v. Bulgarija). Kriterijai, lemiantys sprendimą nekeisti vaiko aplinkos: laikotarpis, kurį vaikas gyvena jo poreikius patenkinančioje aplinkoje, užtikrinančioje jo teisę į būstą; būsto sąlygos; vaiko poreikių tenkinimas; bendravimo ryšių susiformavimas; susiformavęs nuolatinis emocinis ryšis su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas jau gyvena kartu; ryšiai su kitais šeimos nariais,

Pirmiau nurodyta Vilniaus ir Kauno apygardų teismų nutartyse naudojama argumentacija nėra pagrįsta ir teisiniu požiūriu. Jau minėtoje CK 3.156 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tėvai turi lygias teises ir lygias pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. Pažymėtina, kad santuokos nutraukimo atveju teismas, be kita ko, visada turi išspręsti klausimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, CK 3.156 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta tėvų valdžios lygybė jiems santuoką nutraukus įgyja papildomą prasmę: galima teigti, kad subjektais, turinčiais teisę spręsti dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos, yra abu tėvai, nepaisant teismo sprendimo, kuriuo vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš jų. Tokį aiškinimą sustiprina ir CK 3.161 straipsnio 6 dalis, pagal kurią tėvams nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, vaikų teisės nesikeičia, bei CK 3.165 straipsnio 3 dalis, pagal kurią visi ginčai, susiję su vaikų auklėjimu, sprendžiami tėvų tarpusavio susitarimu, o tokio sutarimo nepavykus pasiekti – teismas. Nei CK, nei jokiame kitame įstatyme nerasime nuostatų, kurių pagrindu būtų galima spręsti, kad teismui nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, antrojo tėvo (motinos) tėvų valdžios apimtis pasikeičia[13]. Pagal Lietuvos teisę teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų nereiškia, kad tam tėvui (motinai) priskiriama vienasmenė tėvų valdžia[14].

Aptariamose Klaipėdos ir Vilniaus apygardų teismų nutartyse nurodyti argumentai dėl kilnojimosi laisvės, numatytos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir ES teisės aktuose, apribojimo negalimumo taip pat nelaikytini pakankamais. Pažymėtina, kad kilnojimosi laisvė, kaip ir bet kuri laisvė, nėra absoliuti. Tai reiškia, kad ji gali būti ribojama įstatymu, jei tam yra pakankamai svarbių priežasčių. Manytume, kad tėvų lygiateisiškumas ir šeimos ryšio tarp vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo užtikrinimo būtinybė yra pakankamai svarbus pagrindas, dėl kurio ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos „laimėjusiam“ tėvui (motinai) savaime neturėtų būti suteikiama absoliuti ir neribota teisė keisti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (toliau – VTK) 3 straipsnyje nustatyta, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos,

kartu gyvenančiais asmenimis; kitos aplinkybės, kurių pripažinimas svarbiomis sprendžiamas kiekvienoje konkrečioje byloje. Tarptautinė ir Lietuvos teismų praktika orientuota į ilgesnį nei vienerių metų gyvenimą vaiko poreikius atitinkančioje aplinkoje. Tokios aplinkos pakeitimas turi būti pateisinamas ir būtinas. Viena iš tokių situacijų nustatyta CK 3.169 straipsnio 3 dalyje. Tais atvejais, kai reikalaujama nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas iki reikalavimo pareiškimo kartu negyveno, keičiant vaiko šeimos aplinką būtina nustatyti, kad esanti aplinka jam tapo nesaugi, nebeatitinka reikalavimų sveiko vaiko normaliam vystymuisi, o tokia aplinka jam būtų sukurta pakeitus vaiko gyvenamąją vietą nustatant ją su kitu iš jo tėvų“.

13 Vienintele išimtimi laikytinas CK 3.190 straipsnio 1 dalyje nustatyta taisyklė, pagal kurią ištuokos ar gyvenimo skyrium atveju turto tvarkymo teisė priklauso tam iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi vaikas.

14 LAT 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-443-969/2016.

užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai. Remiantis VTK 9 straipsnio 1 dalimi, valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytinais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams, o pagal šio straipsnio 3 dalį valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais. Manytina, kad valstybės pareiga – užtikrinti vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais bendrauti, turi būti aiškinama kartu su ES teisės nuostatomis, reglamentuojančiomis asmenų kilnojimosi laisvę, nes jomis siekiama apsaugoti itin svarbią vertybę – vaiko teisę palaikyti šeimos ryšius su abiem tėvais. Tėvų teisė laisvai kilnotis negali būti aiškinama taip, kad ji paneigtų ar iš esmės suvaržytų vaiko teisę į šeimos ryšius, o esant nurodytų teisių kolizijai, pirmenybė turėtų būti teikiama antrajai.

Nagrinėjamu aspektu įdomu pažymėti, kad kitų valstybių teismai, nagrinėjantys prašymus dėl neteisėtai iš Lietuvos išvežto ar laikomo vaiko grąžinimo į Lietuvą, skirtingai aiškino Lietuvos teisinį reglamentavimą, susijusį su teismo sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų įtakos skyrium likusio gyventi tėvo (motinos) *globos teisėms* 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme. Pavyzdžiui, 2011 metų Lisabonos 3-iojo šeimos ir nepilnamečių teismo sprendime, priimtame byloje Nr. 526/11.OTMSLSB, nurodoma, jog tėvo prašymas grąžinti išvežtą sūnų į Lietuvą yra nepagrįstas. Teismas nustatė, kad remiantis Lietuvos teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta yra nustatyta su motina, todėl sprendė, kad vaiko atvežimas į Portugaliją nebuvo neteisėtas, nes globos teisės priklauso motinai, o remiantis Lietuvos nacionaliniais teisės aktais keičiantis motinos, su kuria nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, gyvenamajai vietai, automatiškai keičiasi ir vaiko gyvenamoji vieta. O 2014 m. Jungtinės Karalystės Aukštesnysis Teismas byloje *B. prieš B.* atmetė motinos argumentus, kad Lietuvos teismui nustačius vaiko gyvenamąją vietą su ja, o tėvui – bendravimo teises, ji turi neribotą teisę išsivežti vaiką. Šioje byloje Teismas, išanalizavęs Lietuvos įstatymus nurodė, kad ir skyrium gyvenantis vaiko tėvas turi globos teises, kaip nurodyta 1980 m. Hagos konvencijoje, ir kad reikalingas tėvo sutikimas vaikui išsivežti. Taigi skirtingų užsienio valstybių teismų praktika, analizuojant ir aiškinant Lietuvos nacionalinį tėvų ir vaiko santykių teisinį reglamentavimą, išsiskyrė.[15]

Pagrindas užbaigti pirmiau nurodytą užsienio teismų praktikos nevienodumą ir iš esmės pakeisti Lietuvos Respublikos apeliacinės instancijos (apygardos) teismų pradėtą formuoti praktiką, buvo padėtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 24 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2014. Nors šioje byloje, kaip

15 England and Wales High Court (Family Division) Decision. B v B [2014] EWHC 1804 (Fam) (21 May 2014). [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-17]. < http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Fam/2014/1804.html>.

ir pirmiau nurodytose Klaipėdos ir Vilniaus apygardų teismų bylose, buvo sprendžiamas klausimas ne dėl iš Lietuvos išvežto vaiko grąžinimo, o dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, kasacinio teismo pateiktas CK nustatyto tėvų ir vaikų tarpusavio santykių teisinio reglamentavimo išaiškinimas yra neabejotinai svarbus sprendžiant dėl *globos teisių* turėtojų statuso pagal 1980 m. Hagos konvenciją ir Reglamentą. Šioje nutartyje LAT pažymėjo, kad „tėvas, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, uzufrukto teise tvarko vaiko turtą (CK 3.190 straipsnis), paprastai sprendžia dėl kasdienių su vaiko priežiūra susijusių klausimų, tačiau jam jokiu būdu nėra priskiriama vienasmenė tėvų valdžia. <...> Nepaisant to, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su vienu iš tėvų, tėvai turėtų kartu spręsti dėl esminio vaiko nuolatinės gyvenamosios aplinkos pakeitimo klausimo (pvz., išvykimo nuolat gyventi į užsienį) ir turėtų būti laikoma, kad šiuo klausimu tėvų valdžia (globa) įgyvendinama kartu. Geriausių vaiko interesų paisymas ir pagarba tėvų valdžios lygybės principui, sprendžiant svarbiausius vaiko gyvenimo klausimus, suponuoja poreikį gauti skyrium gyvenančio tėvo sutikimą kitam iš tėvų, su kuriuo nustatyta nuolatinė vaiko gyvenamoji vieta, siekiančiam su vaiku išvykti į užsienį nuolat gyventi . Kadangi nurodyto sutikimo davimas išplaukia iš CK įtvirtinto tėvų valdžios lygybės principo, tai jo privalomumo įrašymas į teismo sprendimą būtų perteklinis. Skyrium gyvenančio tėvo nesutikimas daro negalimą vaiko išvežimą į užsienį nuolatiniam gyvenimui, nebent teismas pripažintų tokį nesutikimą teisiškai nepagrįstu (neatitinkančiu vaiko interesų). Pareiga įrodyti, kad vaiko išvežimas nuolatiniam gyvenimui į užsienį geriausiai atitinka vaiko interesus ir kad tai iš esmės nepažeidžia skyrium gyvenančio tėvo (motinos) teisių tokiu atveju tenka tėvui ar motinai, siekiančiam pakeisti nuolatinę vaiko gyvenamąją vietą. Vaikas nuolat gyventi į užsienį gali išvykti tik su tuo tėvu, su kuriuo nustatyta jo gyvenamoji vieta. Jei šia teise nori pasinaudoti skyrium gyvenantis tėvas, turi būti atitinkamai pakeistas teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų nustatymo.“ Taigi LAT iš esmės paneigė ankstesnėse Klaipėdos ir Vilniaus apygardų teismų nutartyse išdėstytus argumentus, pagal kuriuos tėvo (motinos), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, kilnojimosi laisvė laikoma absoliučia. Be to, aptariamoje nutartyje kasacinis teismas pasisakė ir dėl laikino vaiko išvežimo į užsienį reikalavimų: „Paprastai abu tėvai su vaikais teise judėti laisvai turėtų naudotis netrukdomai (be sutikimo davimo), jei tai patenka į nustatytos teismo bendravimo tvarkos ribas (pvz., jei nustatyta, kad tėvas (motina) turi teisę į 14 dienų atostogų su vaikais trukmę, ši teisė neturėtų būti ribojama teritorijos aspektu, išskyrus atvejus, kai teismas nustato išimtines aplinkybes, kurios pateisintų šios teisės ribojimus). Kitais atvejais tėvas (motina), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, turi teisę spręsti dėl vaiko laikino išvykimo, iš esmės nepažeidžiant kito tėvo (motinos) bendravimo tvarkos, t. y. jam nereikalingas skyrium gyvenančio tėvo sutikimas. Tėvų valdžios turėtojas, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, patiria akivaizdžiai didesnę kasdienės vaiko priežiūros naštą, kurios nereikėtų pasunkinti papildomais suvaržymais. Skyrium gyvenantis tėvas (motina), siekiantis su vaiku laikinai išvykti į užsienį kita

negu nustatyta bendravimo tvarka, turėtų gauti tėvo (motinos), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, sutikimą. Tokia pozicija laikytina pateisinamu nukrypimu nuo tėvų valdžios lygybės principo ir pagrįstu bendravimo teisių suvaržymu, susijusiu su asmens judėjimo laisvės ribojimais."

Nurodyti kasacinio teismo išaiškinimai reiškia, kad pagal Lietuvos teisę abu tėvai, nepaisant jų santuokinės padėties ar teismo sprendimo, nustatančio vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš jų, laikytini vaiko *globos teisių* turėtojais 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme.

2. CK papildymas: žingsnis teisinio aiškumo link

Nors remiantis Teismų įstatymo 23 straipsniu Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus (2 dalis), o į Aukščiausiojo Teismo nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus (3 dalis), Lietuvos teismų procesinių sprendimų, priimtų po pirmiau nurodytos LAT 2014 m. spalio 24 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2014, analizė rodo, kad teismai ne visada tinkamai vadovavosi joje pateiktais išaiškinimais. Pavyzdžiui, Šiaulių apylinkės teismas civilinėje byloje Nr. 2-3257-907/2015, spręsdamas dėl išlaikymo nepilnamečiui vaikui dydžio pakeitimo, be kita ko, nurodė, kad „bylos dėl teismo leidimų išdavimo nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka <...> vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su tėvu V. R., jokio atsakovės sutikimo davimo dėl vaiko išvežimo į užsienio valstybę sprendime nėra numatyta, tiek ieškovas, tiek šalių sūnus yra Lietuvos Respublikos ir kartu Europos Sąjungos piliečiai ir turi teisė laisvai judėti visoje Europos Sąjungos teritorijoje, tam apribojimų nėra nustatyta, todėl joks teismo leidimas ar atsakovės sutikimas tam, kad ieškovas su sūnumi išvyktų į vieną iš Europos Sąjungos valstybių, nėra reikalingas. <...> Taip pat pažymėtina, kad jokie teisės aktai tokio sutikimo ar leidimo išdavimo nenumato. Minėtoje byloje teismas nurodė, kad 1980 m. Hagos konvencijos ir II bis reglamento nuostatai nebus pažeisti, nes vaiko gyvenamoji vieta yra nustatyta su tėvu, todėl jis turi globos teises ir gali su vaiku vykti į bet kurią Europos Sąjungos šalį, ir tam atskiro leidimo nereikia, nes vaikas persikelia teisėtai."[16] Kitoje byloje Kauno apygardos teismas atmetė tėvo prašymą taikyti laikinas apsaugos priemones – draudimą vaiko motinai išsivežti vaiką iš Lietuvos be jo sutikimo. Nors atsižvelgiant teisės aiškinimo taisyklę, suformuotą LAT 2014 m. spalio 24 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2014, toks tėvo prašymas laikytinas pertekliniu (ta apimtimi, kuria prašoma uždrausti be tėvo sutikimo išvežti vaiką nuolatiniam gyvenimui), tačiau teismas prašymą atmetė remdamasis kitais motyvais, tai yra, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su motina ir, nors

16 Šiaulių apylinkės teismo 2015 m. rugsėjo 14 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-3257-907/2015.

abiejų tėvų teisės ir lygios auklėti vaiką, tačiau remiantis 2008 m. liepos 16 d. nutarimu Nr. 724 dėl vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes tvarkos aprašo 2 punktu vaikui, išvykstančiam su vienu iš tėvų, kito rašytinis sutikimas nebūtinas[17].

Tokie atvejai, kai žemesnės instancijos teismai nesivadovauja kasacinio teismo suformuotomis teisės aiškinimo taisyklėmis, verčia asmenis ieškoti kitų būdų, siekiant apsisaugoti nuo galimo pavojaus skyrium gyvenančio tėvo (motinos) ir vaiko šeimos ryšiui. Dėl to praktikoje teismai susiduria su prašymais nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų tame pačiame teismo sprendime (rezoliucinėje dalyje) aiškiai įtvirtinti draudimą išvežti vaiką į užsienį be kito tėvo sutikimo. Net ir tais atvejais, kai tėvams pavyksta susitarti ir priimti taikos sutartį, šalys norėdamos prevenciškai apsidrausti kartais įtraukia į sutarties sąlygas apribojimą vienašališkai vaiką išsivežti be kito tėvo ar motinos sutikimo[18]. Nors, kaip nurodyta pirmiau, tokios sąlygos, atsižvelgiant į LAT 2014 m. spalio 24 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2014 suformuotą teisės aiškinimo taisyklę, yra perteklinės (ta apimtimi, kuria jomis reglamentuojamas vaiko išvežimas į užsienį nuolatiniam gyvenimui), tėvų siekį užsitikrinti maksimalų teisinį aiškumą ir saugumą iš esmės galima pateisinti.

Siekiant aiškesnio teisinio reguliavimo ir geriausių vaiko interesų apsaugos, 2016 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.43, 3.48, 3.53, 3.59, 3.64, 3.65, 3.76, 3.156, 3.157, 3.163, 3.169, 3.170, 3.174, 3.175, 3.178, 3.184 ir 3.190 straipsnių pakeitimo įstatymą (toliau – CK pakeitimo įstatymas), kuris įsigaliojo nuo 2017 m. sausio 2 d.[19] Šiuo įstatymu, be kita ko, CK 3.174 straipsnis papildytas 3 dalimi, numatančia, kad teisę nepilnametį vaiką, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, išvežti į užsienio valstybę nuolat gyventi turi tas iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, tik gavęs rašytinį antrojo iš tėvų sutikimą. Jeigu antrasis iš tėvų atsisako duoti šį sutikimą, ginčą sprendžia teismas. Pažymėtina, kad ši norma nedaro jokių išimčių vaiko išvežimui priklausomai nuo to, ar vaikas išvežamas į Šengeno erdvės valstybę, ar ne.

Svarstant minėto straipsnio projektą 2014 m. gegužės 16 d. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pateiktoje išvadoje nurodoma, kad siekis aiškiai reglamentuoti vieno iš tėvų teisę bei jos įgyvendinimo sąlygas keisti vaiko gyvenamąją vietą, išvykstant iš Lietuvos Respublikos, laikytinas svarbiu. Teisinis aiškumas, sprendžiant pastaruosius klausimus, turi ypatingą reikšmę vaiko teisių užtikrinimui bei įgyvendinimui, eliminuojant galimybę išimtinai vienam iš tėvų spręsti su vaiku susijusius klausimus ir kartu apsaugant vaiką nuo antrojo iš tėvų galimo piktnaudžiavimo

17 Kauno apygardos teismo 2016 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-725-324/2016.

18 2015 m. lapkričio 3 d. Kauno apylinkės teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2-18911-944/2015.

19 2016 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Civilinio kodekso 3.43, 3.48, 3.53, 3.59, 3.64, 3.65, 3.76, 3.156, 3.157, 3.163, 3.169, 3.170, 3.174, 3.175, 3.178, 3.184 IR 3.190 straipsnių pakeitimo įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-17]. < https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2e99ff80442211e6bd3bfefc575ccac4>.

įstatymu suteiktomis teisėmis ir apskritai šeimos teise, ignoruojant tikruosius vaiko interesus ir pan.

Aptariama CK 3.174 straipsnio 3 dalies norma, bent jau ta apimtimi, kuria joje įtvirtinta abiejų tėvų teisė spręsti dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo, nesukuria naujos taisyklės, o tik detalizuoja ir anksčiau galiojusį teisinį reguliavimą, aiškiai apibrėždamas abiejų tėvų dalyvavimą sprendžiant klausimą dėl vaiko išvykimo gyventi į užsienį. Įstatyme įtvirtinus nuostatą, įpareigojančią gauti skyrium gyvenančio tėvo sutikimą vaiko nuolatiniam išvykimui gyventi į kitą valstybę, tai iš esmės atitinka ir pirmiau nurodytą LAT praktiką. Naujasis teisinis reguliavimas turėtų užtikrinti didesnį teisinį aiškumą, o kartu ir vaiko apsaugą nuo galimo šeimos ryšių su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) nutrūkimo, skatinti tėvus kooperuotis siekiant vaikui palankiausio sprendimo. Tokie atvejai, kai skyrium gyvenantis tėvas (motina) nesirūpina vaiku ir tik tėvui (motinai), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, paprašius sutikimo išvykti kartu su vaiku, pradeda reikšti pretenzijas, siekdamas savo tikslų (pvz., priversti sutikti su mažesniu vaiko išlaikymu) neturėtų būti naudojami kaip priimto teisinio reguliavimo kritikos instrumentas. Pažymėtina, kad nesirūpinimas vaiku gali būti ne tik svarbus argumentas teismui sprendžiant tarp tėvų kilusį ginčą dėl teisės išvežti vaiką iš Lietuvos, bet ir savarankiškas pagrindas riboti vaiku nesirūpinančio tėvo (motinos) valdžią (CK 3.180 straipsnio 1 dalis). Todėl su tokio pobūdžio šantažu susidūręs tėvas (motina) privalo reaguoti, be kita ko, kreipdamasis į teismą dėl vaiku nesirūpinančio tėvo (motinos) valdžios apribojimo.

Pagrindo manyti, kad naujasis teisinis reglamentavimas, patvirtinantis abiejų tėvų teisę dalyvauti priimant sprendimus dėl vaiko išvykimo iš Lietuvos, geriausiai atitinka vaiko interesus, suteikia Europos šeimos teisės harmonizavimo tendencijos, ekspertų rekomendacijos bei kitų valstybių teisinis reglamentavimas.

Pirma, Europos šeimos teisės komisija, apibendrindama pastarųjų metų atskirų valstybių teisės vystymosi tendencijas ir atsižvelgdama į nuolat augantį žmonių mobilumą, šeimos kilnojimuisi (relocation – angl.) skyrė didelį dėmesį 2006 metais patvirtintuose „Europos šeimos teisės principuose dėl tėvų teisių ir pareigų“ (toliau – Principai)[20]. Principų 3.21 straipsnyje įtvirtinamas siūlymas nustatyti, kad tais atvejais, kai abu tėvai įgyvendina tėvų teises ir pareigas[21] ir vienas iš jų nori pakeisti vaiko gyvenamąją vietą valstybės viduje ar už jos ribų, jis (ji) turi apie tai iš anksto informuoti antrąjį tėvų teisių ir pareigų turėtoją. Jei pastarasis nesutinka su vaiko

20 Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-01]. <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-English.pdf>.

21 Svarbu pažymėti, kad Principuose naudojama būtent „tėvų teisių ir pareigų turėtojo“ (parental responsibilities – angl.), o ne „teisės į vaiko globą“ (custody – angl.) kategorija, apimančia visumą teisių ir pareigų, reikalingų pasirūpinti vaiko asmeniu ir jo turtu: vaiko globą, apsaugą ir auklėjimą, asmeninių ryšių palaikymą, gyvenamosios vietos parinkimą, turto administravimą ir teisinį atstovavimą. Tėvų teisių ir pareigų turėtoju Principuose laikomas asmuo, turintis visas aukščiau išvardintas teises ir pareigas arba dalį jų.

gyvenamosios vietos pakeitimu, bet kuris iš tėvų turi teisę kreiptis į kompetentingą instituciją, siekdamas išspręsti kilusį ginčą. Kompetentinga institucija, priimdama sprendimą, turėtų atsižvelgti į a) vaiko amžių ir jo nuomonę; b) vaiko teisę išsaugoti asmeninius ryšius su kitais tėvų teisių ir pareigų turėtojais; c) tėvų teisių ir pareigų turėtojų galimybę ir norą bendradarbiauti tarpusavyje; d) tėvų teisių ir pareigų turėtojų asmeninę situaciją; e) geografinį atstumą ir susisiekimo galimybes; f) asmenų laisvo judėjimo galimybes.

Antra, Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos Tarptautinio dingusių ir išnaudojamų vaikų centro organizuotame suvažiavime, įvykusiame 2010 metų kovo 23–25 dienomis Vašingtone (JAV), daugiau kaip 50 teisėjų ir ekspertų iš įvairių pasaulio šalių priėmė Vašingtono deklaraciją dėl tarptautinio šeimos persikėlimo[22]. Deklaracijoje valstybės skatinamos užtikrinti, kad jose būtų įdiegtos teisinės procedūros, sudarančios galimybę kreiptis į kompetentingą instituciją dėl teisės pakeisti vaiko gyvenamąją vietą suteikimo. Tėvai turi būti stipriai skatinami naudotis šiomis procedūromis ir nespręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo vienasmeniškai. Siūloma numatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmuo, ketinantis su vaiku persikelti gyventi į užsienį, būtų įpareigotas iš anksto pranešti kitai šaliai apie savo ketinimus prieš inicijuojant atitinkamas procedūras kompetentingoje institucijoje, o jei kompetentingos institucijos leidimo gauti nereikia – iki faktinio persikėlimo. Deklaracijoje taip pat numatyti siūlomi įdiegti kriterijai, kuriais remiantis kompetentinga institucija spręstų, ar persikėlimas nebus žalingas vaikui.

Trečia, žvelgiant į kitų valstybių teisines sistemas vieno iš tėvų, turinčių teisę į vaiko globą (sole custody – angl.), teisė pakeisti vaiko gyvenamąją vietą ar nuolatinę gyvenamąją vietą (relocation – angl.), reglamentuojama įvairiai, tačiau daugumoje atvejų tarpvalstybiniam kilnojimuisi (external relocation – angl.) nustatomi apribojimai – t. y. pakeisti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą galima tik abiejų tėvų bendru sutarimu, o tėvui (motinai), turinčiam teisę į vaiko globą, nepavykus gauti antrojo iš tėvų sutikimo dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo, pastarojo atsisakymas gali būti skundžiamas kompetentingai institucijai (teisminei arba administracinei). Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės Vaiko teisių įstatymo 13 straipsnis nustato, kad teismui nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, tas tėvas (motina) be kito tėvystės teisių turėtojo sutikimo gali išvežti vaiką iš šalies ne ilgesniam nei vieno mėnesio laikotarpiui. Minėtas draudimas netaikomas tik teismui suteikus bendrą ar laikiną leidimą vaiko išvežimui[23].

22 Washington declaration of international family relocation. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-01].<http://www.hcch.net/upload/decl_washington2010e.pdf>.

23 Children Act 1989. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-06]. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/section/13>.

Panašios praktikos laikomasi ir Vokietijoje, Nyderlanduose, Ispanijoje, Rumunijoje, Švedijoje, Lenkijoje, Airijoje ir kitose Europos valstybėse.[24] Šių valstybių teisės aktai numato, jog vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimui reikalingas abiejų tėvų, turinčių globos teises, sutikimas. Tėvams nepavykus susitarti, tokį sprendimą priima teismas. Pavyzdžiui, Ispanijos teisės aktai numato, kad vaiko tėvui atsisakius duoti sutikimą išvykti, kitas tėvas, norintis išvežti vaiką, gali kreiptis į teismą. Teismas išklausęs vaiko tėvų argumentus, vaiko, vyresnio nei 12 m. amžiaus, ir Generalinio advokato nuomones, priima sprendimą, kuriam iš tėvų suteikti sprendimo dėl vaiko gyvenamosios vietos keitimo galią[25].

Pirmiau nurodytomis nuostatomis vadovaujamasi ir šių valstybių teismų praktikoje. Pavyzdžiui, 2000 m. Airijos Aukščiausias Teismas byloje H. I. v. M. G. [1999] 2 ILRM 1; [2000] 1 IR 110 nurodė, kad nepaisant to, jog vaiko tėvas fiziškai negloboja vaiko, jo teisė spręsti klausimus, susijusius su vaiko gyvenamosios vietos keitimu, patenka į Hagos konvencijos globos sąvoką ir vaiko gyvenamosios vietos pakeitimui reikalingas jo sutikimas.[26] 2012 m. Ispanijos Aukščiausias Teismas byloje Nr. 1238/2011 akcentavo, kad abu tėvai turi aktyviai dalyvauti sprendimų dėl vaiko gyvenamosios vietos priėmime, nes tai yra dalis jų tėvų atsakomybės.[27]

3. Galimos CK papildymo praktinio taikymo problemos

Pažymėtina, kad net ir įsigaliojus CK pakeitimo įstatymui teismams teks susidurti su minėtos normos aiškinimo poreikiu, nes ji nepateikia atsakymo į tam tikrus praktikoje neabejotinai kilsiančius klausimus.

Pirma, taikant minėtą normą, gali kilti klausimas, ką reiškia *vaiko išvežimas į užsienio valstybę nuolat gyventi* – t. y. kada laikoma, kad vaiko išvežimas ar negrąžinimas be kito tėvo (motinos) sutikimo yra neteisėtas? Viena vertus, atsakant į šį klausimą galima remtis pirmiau nurodytomis Aprašo ir GVDĮ nuostatomis, pagal kurias tais atvejais, jei tėvas ar motina ketina išvykti iš Lietuvos ilgesniam nei šešių mėnesių laikotarpiui, toks išvykimas laikomas ne laikinu, o nuolatiniu. Visgi, toks aiškinimas turi akivaizdžių trūkumų, susijusių ne tik su Aprašo, kaip poįstatymi-

24 Directorate-General for Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affais Civil Liberties, Justice and Home Affairs. Cross-border parental child abduction in the European Union. Study. 2015, ISBN. 978-823-6525-0. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-03]. <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/510012/IPOL_STU(2015)510012_EN.pdf>.

25 MIRANDA, J. Spain, International child protection, The Judges Newsletter, Special Edition no 1, 2010, p. 46., [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-01]. <https://assets.hcch.net/upload/jn_special2010.pdf>.

26 INCADAT HC/E/IE 284, [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-01]. <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=284&lng=1&sl=2 >.

27 INCADAT HC/E/ES/1199. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-01]. <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=1199&lng=1&sl=2>.

nio teisės akto, netinkamumu reguliuoti šeimos (tėvų valdžios turinio) santykius, bet ir su jo praktiniu efektyvumu siekiant užtikrinti vaiko šeimos ryšių stabilumą. Aiškinant vaiko nuolatinio išvykimo sąvoką aptariamu būdu, tais atvejais, kai su vaiku išvykstantis tėvas (motina) nedeklaruotų išvykimo GVDĮ nustatyta tvarka, toks išvežimas būtų pripažįstamas neteisėtu tik praėjus šešių mėnesių terminui po išvežimo. O Lietuvoje likęs tėvas (motina), kurio vaikas išvežtas be jo sutikimo, tam tikrais atvejais būtų priverstas šešis mėnesius po išvežimo laukti, siekdamas pagrįsti, kad vaikas iš Lietuvos išvežtas nuolatiniam gyvenimui. Akivaizdu, kad per tokį laikotarpį vaiko ir Lietuvoje likusio tėvo (motinos) bendravimas gali būti stipriai apsunkintas, o tai gali nulemti negrįžtamas pasekmes vaiko ir likusio tėvo (motinos) tarpusavio santykiams, ypač jei vaikas – mažametis. Be to, atsižvelgiant į 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą terminą, tokiam tėvui (motinai) liktų tik šeši mėnesiai, per kuriuos jis galėtų inicijuoti procesą dėl vaiko grąžinimo[28]. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes manytume, kad įstatymų leidėjas be pagrindo atsisakė pirminiame įstatymo projekte numatytos formuluotės, kuria siūlyta aiškiai apibrėžti, kad vaikas negali būti išvežamas iš Lietuvos Respublikos ilgesniam negu 2 mėnesių laikotarpiui (žr. projekto 7 straipsnį)[29]. Kita vertus, galima tikėtis, kad praktikoje aiškinant ir taikant CK 3.174 straipsnio 3 dalies normą nebus vadovaujamasi iš Aprašo ir GVDĮ kildinama *vaiko išvežimo į užsienio valstybę nuolat gyventi* samprata, vietoje to ieškant vaiko šeimos ryšių išsaugojimui palankesnių bei operatyvesnę pažeistų teisių gynybą užtikrinančių teisės aiškinimo būdų. Manytume, kad nagrinėjamu aspektu gali būti teisiškai reikšmingos ne tik objektyvios, bet ir subjektyvios aplinkybės. Pvz., Tarnyba yra nurodžiusi, kad nustatant, ar išvykimas yra laikinas, ar nuolatinis, turi būti atsižvelgiama, be kita ko, į išvykimo tikslą: jei vaikas vyksta į turistinę kelionę, lanko giminaičius atostogų metu ar vyksta gydytis, tačiau neketina toje šalyje įsikurti, laikoma, kad išvykimas yra laikinas. O tuo atveju, kai vaikas išregistruojamas iš mokyklos (ir pan.) su tikslu įsikurti svetur (nors ir vieneriems metams), išvykimas negali būti laikomas laikinu[30].

Antra, įstatyme nenustačius, kokia tvarka tarp tėvų kilusį ginčą dėl vaiko išvežimo sprendžia teismas, lieka neaišku, ar leidimo išvykti su vaiku negaunantis tėvas (motina) turi kreiptis į teismą ginčo teisenos tvarka – t. y. reikšdamas ieškinį

28 Remiantis 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnio 1 dalimi, jei vaikas yra neteisėtai išvežtas arba laikomas, kaip nurodyta 3 straipsnyje, ir jei pradedant procesą Susitariančiosios Valstybės, kurioje yra vaikas, teismo ar administracinėse institucijose dar nėra praėjęs vienerių metų terminas nuo tos dienos, kai vaikas buvo neteisėtai išvežtas ar laikomas, bylą nagrinėjanti institucija nurodo vaiką tuojau pat grąžinti.

29 Civilinio kodekso 3.53, 3.59, 3.76, 3.156, 3.157, 3.169, 3.170, 3.174, 3.175, 3.178, 3.190 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. [žiūrėta 2016-09-01]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/955f4a00af6311e39054dc0fb3cb01ae?jfwid=96t6tgbsp>.

30 Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2015 metų veiklos ataskaita. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-09-16]. <http://www.vaikoteises.lt/lt/tarptautine_apsauga/laikinas_vaiko_isvykimas_/laikinas_isvykimas.html>.

(jei taip – kaip turėtų būti formuluojamas ieškinio reikalavimas), ar supaprastinta Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) XXXIX skyriuje nustatyta tvarka, taikoma teismo leidimams. Šiuo aspektu paminėtina, kad pirminiame įstatymo projekte buvo numatyta, jog tokiu atveju išvykti ketinančiam tėvui (motinai) pakanka išankstinio teismo leidimo, išduoto CPK XXXIX skyriuje nustatyta tvarka[31]. Visgi, įstatymų leidėjui neįtvirtinus tokios formuluotės priimtame įstatyme, abejotina, ar kreipimasis į teismą dėl leidimo išdavimo supaprastinto proceso tvarka laikytinas tinkama tėvų ginčo sprendimo forma. Tai, kad šios kategorijos bylos nagrinėtinos ginčo teisenos tvarka, patvirtina ir naujausia apeliacinės instancijos teismų praktika[32].

Trečia, įstatyme aiškiai neįtvirtinti kriterijai, kuriais remiantis teismas turi spręsti tėvų ginčą dėl leidimo išvežti vaiką iš Lietuvos. Taigi, šių kriterijų nustatymas ir jų taikymas paliktas teismų praktikai. Remiantis pirmiau nurodytais Europos Šeimos teisės komisijos siūlymais, kompetentinga institucija, priimdama sprendimą tokio pobūdžio ginče, turėtų atsižvelgti į a) vaiko amžių ir jo nuomonę; b) vaiko teisę išsaugoti asmeninius ryšius su kitais tėvų teisių ir pareigų turėtojais; c) tėvų teisių ir pareigų turėtojų galimybę ir norą bendradarbiauti tarpusavyje; d) tėvų teisių ir pareigų turėtojų asmeninę situaciją; e) geografinį atstumą ir susisiekimo galimybes; f) asmenų laisvo judėjimo galimybes. Pritartume, kad šie kriterijai galėtų būti naudojami ir Lietuvos teismams sprendžiant aptariamo pobūdžio ginčus.

Pažymėtina, kad Lietuvoje vis dar pakankamai gajus mąstymo stereotipas, grindžiamas prezumptyviu įsitikinimu, neva tėvai, vykstantys su vaikais gyventi į užsienį, tai daro turėdami tikslą sudaryti geresnes sąlygas vaikams augti ir vystytis. Mūsų įsitikinimu, teismas, vertindamas pirmiau nurodytus kriterijus ir spręsdamas dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo tarp šalių negali taikyti prezumpcijos, kad išvykimas į aukštesnio pragyvenimo lygio valstybę savaime atitinka vaiko interesus. Todėl pareiga įrodyti, kad išvykimas iš Lietuvos yra naudingas vaikui, turėtų tekti būtent išvykti ketinančiam, t. y. *status quo* pakeisti siekiančiam tėvui (motinai). Maža to – reikia turėti galvoje, jog galimo išvykimo nauda vaikui paprastai yra tik hipotetinė – t. y. nėra jokių garantijų, kad net ir gyvendamas iš pažiūros geresnėmis gyvenimo sąlygomis (minėta, kad šios sąlygos visų pirma turi būti įrodytos), vaikas jausis saugus. Todėl visais atvejais turėtų būti įvertinta, ar išvykimo nulemti praradimai vaikui – ryšio su Lietuvoje gyventi liekančiu tėvu (motina) nutrūkimas ar žymus jo apribojimas – nebus didesni nei tikėtina nauda.

Pažymėtina, kad ne visi tėvai tinkamai įgyvendina jiems iš įstatymo išplaukiančias pareigas rūpintis savo vaikais. Dėl to tam tikrais atvejais išvykti su vaiku ketinančiam tėvui (motinai) gali kilti klausimas, kaip gauti kito tėvo (motinos), kurio

31 Civilinio kodekso 3.53, 3.59, 3.76, 3.156, 3.157, 3.169, 3.170, 3.174, 3.175, 3.178, 3.190 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. [žiūrėta 2016-09-17]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/955f4a00af6311e39054dc0fb3cb01ae?jfwid=96t6tgbsp>.

32 Žr., pvz. Vilniaus apygardos teismo 2015 m. kovo 19 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-1786-340/2015.

gyvenamoji vieta jam nežinoma, jis nevykdo savo pareigų (nebendrauja su vaiku, nesidomi ir nedalyvauja jo auklėjime, ugdyme, neteikia jam išlaikymo), sutikimą. Manytume, kad tokiais atvejais, gali būti keli sprendimo variantai: 1) kreiptis į teismą su prašymu leisti išvežti į užsienio valstybę nuolat gyventi; iškėlus bylą teismas, esant nežinomai atsakovo gyvenamajai ir darbo vietoms ir nepavykus jos nustatyti, o suinteresuotam asmeniui neprašant paskirti kuratoriaus, turėtų spręsti klausimą dėl procesinių dokumentų įteikimo viešo paskelbimo būdu (CPK 130 str. 1 d); 2) kreiptis į teismą dėl kito tėvo valdžios apribojimo, kartu prašant taikyti laikinąsias apsaugos priemones – leisti išvežti į užsienio valstybę nuolat gyventi.

Išvados

Pagal Lietuvos teisę abu tėvai, nepaisant jų santuokinės padėties ir (ar) teismo sprendimo, nustatančio vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš jų, laikytini vaiko globos teisių turėtojais 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento prasme. Tai, be kita ko, reiškia jų pareigą bendrai spręsti dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo ir draudimą kuriam nors iš tėvų ją pakeisti vienasmeniškai. Nors ši taisyklė, išplaukianti iš CK įtvirtinto tėvų vadžios lygybės principo, aiškiai suformuluota kasacinio teismo praktikoje, gyvenime jos ne visada laikomasi.

Specialių normų, reglamentuojančių abiejų tėvų ir vaiko interesų derinimo procedūras sprendžiant vaiko išvykimo su vienu iš tėvų iš Lietuvos klausimą, įtvirtinimas nuo 2017 m. sausio 2 d. įsigaliojusiame CK pakeitimo įstatyme turėtų sudaryti prielaidas išvengti skaudžių vaiko teisės į šeimos ryšius pažeidimų, didinti asmenų pasitikėjimą valstybe ir teise. Žinojimas, kad teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų automatiškai neatveria pastarajam kelio išvežti vaiką iš Lietuvos, turėtų sumažinti įtampas ginčuose dėl vaikų, skatinti šalis bendradarbiauti, koncentruotis į vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) tvarką, o ne į siekį bet kokia kaina laimėti ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos.

Aiškesnis su vaiko išvežimu iš Lietuvos susijusių klausimų teisinis reglamentavimas turėtų padėti užkirsti kelią galimiems neteisėtiems vaiko išvežimams, vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo teisės pažeidimui bei veiksmingiau spręsti tarptautinio vaikų grobimo bylas. Tai padės užtikrinti geriausius vaiko interesus – apsaugos jį nuo galimos žalos neteisėto išvežimo atveju, skatins tėvus ieškoti geriausių vaiko interesus atitinkančių sprendimų būdų.

Įstatymų leidėjo teismams palikti spręsti klausimai – *vaiko išvežimo į užsienio valstybę nuolat gyventi* sąvokos išaiškinimas ir kriterijų, kuria vadovaujantis nagrinėjami tėvų ginčai dėl vaiko išvežimo iš Lietuvos, nustatymas, turėtų būti sprendžiami vadovaujantis, pirmiausia, vaiko interesais, atsižvelgiant į tėvų valdžios lygybės ir efektyvios pažeistų teisių teisminės gynybos principus.

RELOCATION OF CHILDREN FROM LITHUANIA: LEGAL REGULATION AND PRACTISE

Gediminas Sagatys

Supreme Court of Lithuania
Mykolas Romeris University, Lithuania

Odeta Intė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. The Article analyses the new amendments of the Civil Code of the Republic of Lithuania (further in the text – CC) relating to the parental rights and duties regarding a legal child's relocation, as well as national and EU countries' court practises concerning it.

The CC is the main legal source determining the rights of parents, including the right on deciding upon the place of the residence of a child. According the Constitution, article 38 and article 3.156 of the CC establish that parents have equal rights and duties in respect to their children. Article 3.156 part 2 says that parents shall have equal rights and duties regarding their children, irrespective of whether the child was born to a married or unmarried couple, including after divorce, judicial nullity of the marriage or separation. Article 3.159 of the CC establishes that parents are jointly and severally responsible for the care and education of their children. Article 3.165 of the CC provides that parents decide all questions concerning children by their mutual agreement. In the event of a lack of agreement, the dispute shall be resolved by the court.

According to part 1 article 3.168, a child's residence shall be determined in accordance with the rules of Book Two hereof (articles 2.12 – 2.17). According to these articles, the place of the residence of the child is automatically the place of residence of his/her parents. Article 3.170 provides that a non-residential parent shall have a right to have contact with the child and be involved in the child's education. According to part 2 of this article, a child whose parents are separated shall have a right to have constant and direct contact with both parents irrespective of their residence.

Disputes concerning whether, in cases involving the transfer of a child's primary residence, the consent of the non-residential parent is necessary arise. During the past few years, a growing number of parental abduction cases and different interpretation of the Lithuanian laws by national and foreign countries' courts have shown that the present regulation is insufficient. Taking this into account, new amendments

of the Civil Code were adopted, intended to prevent child abduction, protect the child and non-resident parent relations, and increase the confidence of people in the state and law. Knowing that a judgment on the child's place of residence with one parent automatically does not grant permission for child relocation without the consent of the non-residential parent, would reduce tensions in disputes concerning children and encourage the parties to work together to focus on the best interest of the child.

Keywords: child's removal, child abduction, parental rights, non-residential parent consent, permission for relocation, 1980 Hague convention, Council Regulation.

Gediminas Sagatys, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo teisėjas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės instituto partnerystės profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė.

Gediminas Sagatys, Judge at the Supreme Court of the Republic of Lithuania, Partnership Professor at Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Private Law. Research interests: family law.

Odeta Intė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės instituto doktorantė bei Mediacijos ir darnaus ginčų sprendimo laboratorijos narė. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė, mediacija.

Odeta Intė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Private Law, Doctoral student; member of the Mediation and Sustainable Dispute Resolution Laboratory. Research interests: family law, mediation.